

УДК 377.1: 351.858

© Проценко О.С., 2015 р.

[http:// orcid.org/0000-0002-8801-9552](http://orcid.org/0000-0002-8801-9552)

О. С. Проценко

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ
ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
В УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ**

У статті обґрунтовано необхідність впровадження технології формування життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процес професійної підготовки молоді; подано характеристику експериментальної бази дослідження; розкрито основні методи, що використовувались у процесі дослідження; здійснено аналіз експериментальної перевірки ефективності технології формування життєвої компетентності в учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі їх професійної підготовки; подано порівняльний аналіз результатів експерименту відповідно до різних критеріїв: контрольна й експериментальна групи, гендерна ознака (дівчата – юнаки), територіальна приналежність учнів (обласний центр – районний центр – селище міського типу), вікові ознаки (учні 14-15 років – учні 17-18 років); доведено ефективність науково обґрунтованої технології формування життєвої компетентності учнів у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: експеримент, ефективність, життєва компетентність, професійна підготовка, технологія, учні.

В статті обґрунтовано необхідність впровадження технології формування життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів у процес професійної підготовки молоді; подано характеристику експериментальної бази дослідження; розкрито основні методи, що використовувались у процесі дослідження; здійснено аналіз експериментальної перевірки ефективності технології формування життєвої компетентності в учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі їх професійної підготовки; подано порівняльний аналіз результатів експерименту відповідно до різних критеріїв: контрольна й експериментальна групи, гендерна ознака (дівчата – юнаки), територіальна приналежність учнів (обласний центр – районний центр – селище міського типу), вікові ознаки (учні 14-15 років – учні 17-18 років); доведено ефективність науково обґрунтованої технології формування життєвої компетентності учнів у процесі професійної підготовки.

исследования; раскрыты основные методы, используемые в процессе исследования; осуществлен анализ экспериментальной проверки эффективности технологии формирования жизненной компетентности у учащихся профессионально-технических учебных заведений в процессе их профессиональной подготовки; представлен сравнительный анализ результатов эксперимента в соответствии с различными критериями: контрольная и экспериментальная группы, гендерный признак (девушки – юноши), территориальная принадлежность учащихся (областной центр – районный центр – поселок городского типа), возрастные признаки (учащиеся 14–15 лет – учащиеся 17–18 лет); доказана эффективность научно обоснованной технологии формирования жизненной компетентности учащихся в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: эксперимент, эффективность, жизненная компетентность, профессиональная подготовка, технология, учащиеся.

The following article emphasizes the need to implement technologies of vital competence among students of vocational-technical schools in the process of training; disclose the experimental base of research; specifies the main methods used in research; analyze the efficiency of experimental verification of vital competence among students of vocational-technical schools; contains a comparative analysis of experimental results according to different criteria: control and experimental groups, gender (girls – boys), place of residence (regional center – district center – urban village), age groups (students aged 14–15 – students aged 17–18); proves the efficiency of science-based verification of vital competence among students in the process of training.

Keywords: experiment, efficiency, vital competence, training, technology, students.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Підготовка конкурентоспроможних кваліфікованих робітників, ґрунтуючись на гармонійному поєднанні теорії та практики, повинна забезпечувати розвиток особистості, готової до творчого проектування власного життя в умовах динамічного суспільного розвитку. Однак, в сучасних професійно-технічних навчальних закладах фактично не приділяється увага формуванню в майбутніх кваліфікованих робітників компонентів життєвої компетентності. Серед можливих шляхів розв'язання означеної проблеми вбачаємо впровадження до процесу професійної підготовки молоді в навчальних закладах системи ПТО педагогічних технологій, що покликані на розвиток здатності учнівської молоді планувати й здійснювати ефективно життя в прийнятних для них соціальних сферах і напрямках професійної діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Проблему формування життєвої компетентності особистості розкрито в роботах багатьох вітчизняних науковців. Загальнотеоретичні аспекти дослідження проблеми життєвої компетентності висвітлено в роботах Р. Гурової, М. Дьяченко, І. Єрмакова, Т. Єрмакова, Т. Єфременко, Л. Канішевської, В. Ляшенко, Г. Назаренкова, Л. Сергєєвої, Л. Сохань, Є. Суїменко, Д. Ядранського та інших науковців. У дослідженнях А. Алексюка, П. Гончарука, І. Зверєвої, О. Савченко, С. Сисоєвої та інших, розкрито проблеми формування загальних, професійних, життєвих умінь і навичок. Тобто існує сукупність наукових підходів до вивчення феномену життєвої компетентності, однак питання її формування в процесі професійної підготовки учнів ПТНЗ фактично не розкрито. Розроблена нами технологія формування життєвої компетентності учнів ПТНЗ є спробою розв'язання цієї проблеми.

Метою статті є аналіз результатів впровадження в процес професійної підготовки науково обґрунтованої технології формування життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. З метою перевірки гіпотези, що ефективність процесу формування життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів під час професійної підготовки значно підвищиться, якщо побудувати його на основі науково обґрунтованої технології, що базується на системному, особистісно-діяльнісному й аксіологічному підходах та передбачає поетапне формування життєтворчих мотивів, знань, умінь, емоційно-ціннісних еталонів поведінки на аналітико-спонукальному, змістовно-діяльнісному й рефлексивно-корегувальному етапах, було організовано педагогічний експеримент.

У процесі експериментальної роботи нами використовувались такі методи дослідження: педагогічний експеримент як засіб перевірки висунутої гіпотези; спостереження, анкетування, тестування, бесіди з метою діагностики стану сформованості компонентів життєвої компетентності; аналіз учнівських творчих робіт задля визначення ступеня рефлексії учнів, рівня усвідомлення й готовності до планування життя й ефективного життєздійснення; методи математичної статистики з метою кількісного й якісного аналізу емпіричних даних і оформлення результатів експериментального дослідження.

Експериментальна робота проводилась на базі ДЗО «Центр професійно-технічної освіти № 2» м. Харкова, а також Куп'янського професійного ліцею, Вищого професійного училища № 27 смт. Ківшарівка Куп'янського району Харківської області. Для участі в експерименті було створено експериментальну (185 осіб) й контрольну (183 особи) групи учнів.

На формувальному етапі експериментальної роботи, теоретично обґрунтована технологія формування життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів впроваджувалась у процес професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників. Учням експериментальних груп ПТНЗ було запропоновано для вивчення спецкурс «Технологія життєвої самореалізації», а в контрольних групах формування компонентів життєвої компетентності відбувалось у процесі використання традиційних для професійної підготовки форм і методів.

З метою визначення характеру мотивів учнів щодо власної життєдіяльності використовувався тест «Смисложиттєві орієнтації» в модифікації Д. Леонтьєва [4]. Так, за субшкалою «цілі в житті» учні експериментальних груп – 67% юнаків та 71% дівчат, а також 59% і 65%, відповідно, учнів контрольних груп мають чітко сформовані, осмислені плани на найближчу перспективу. Решта представників учнівської молоді експериментальних груп – 33% і 29% і контрольних груп – 41% і 35% живуть сьогоднішнім або вчорашнім днем, не замислюючись над власною перспективою. За субшкалою «процес життя», 53% і 50% представників експериментальних груп, а також 48% і 31% учнів контрольних груп вважають своє життя цікавим, емоційно насиченим і наповненим змістом, а, відповідно, 47% і 50% (експериментальні

групи), 52% і 69% (контрольні групи) цілковито не задоволені своїм сьогоденням. За результатами оцінювання за субшкалою «результативність життя», 31% юнаків і 36% дівчат експериментальних груп, а також 43% юнаків і 31% дівчат контрольних груп продовжують жити минулим. На противагу їм – 69% і 64%, відповідно, представників експериментальних груп і 57% і 69% учнів контрольних груп усвідомлюють, що могли би продуктивніше працювати над собою, докласти більше зусиль для досягнення певних вершин самовдосконалення. За субшкалою «локус контролю – Я» в експериментальних групах професійно-технічних навчальних закладах 82% юнаків і 81% дівчат вважають себе сильною особистістю, впевнені, що мають достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя відповідно до своїх цілей і уявлень про його сенс. Відповідна життєва позиція притаманна 71% юнаків і 69% дівчат із контрольних груп. Впевненість у тому, що вони не здатні керувати обставинами власного життя характерна для 18% юнаків і 19% дівчат із експериментальних груп і, відповідно, 29%, 31% представникам учнівської молоді контрольних груп. За субшкалою «локус контролю – Життя», для 71% хлопців і 68% дівчат-представників експериментальних груп, а також 58% юнаків і 60% дівчат із контрольних груп притаманне переконання в тому, що людина здатна контролювати своє життя, впливати на події та життєві обставини. На противагу їм, 29% хлопців і 32% дівчат (експериментальні групи) та 42% юнаків і 40% дівчат (контрольні групи) впевнені в тому, що життя і доля не підпорядковані їх волі. Як засвідчують узагальнені показники усвідомленості життя, 85% юнаків і 81% дівчат експериментальних груп та, відповідно, 75% і 64% учнів контрольних груп позитивно оцінюють власну перспективу й прагнуть упорядкувати своє життя відповідно до розробленого сценарію. Решта учнів (15% і 19%, відповідно, – учні експериментальних груп, 25% і 36% – учні контрольних груп) не замислюються над змістом своєї життєдіяльності, живуть сьогоденням, не приділяють увагу саморозвитку.

Для оцінки характеру мотивації учнівської молоді щодо майбутньої професійної діяльності, на третьому етапі експериментальної роботи застосовувалась методика вивчення мотивації професійної діяльності К. Замфір [1; 6], що адаптована до специфіки професійної підготовки учнів в умовах ПТНЗ. Як свідчать результати діагностики, в 39% учнів (експериментальні групи) і 30% учнів контрольних груп професійно-технічних навчальних закладів внутрішня мотивація переважає над зовнішньою позитивною й зовнішньою негативною мотиваціями. Частина контингенту учнів (15% експериментальних груп і 11% контрольних груп) у процесі професійної діяльності керуються внутрішніми мотивами, проте зовнішня негативна мотивація переважає над позитивною, а 23% представників експериментальних груп і 26% учнів контрольних груп у професійній діяльності ставлять на меті здобуття престижу, проте, для них характерний низький рівень внутрішньої мотивації, що може бути причиною незадоволеності обраною професією. Аналіз отриманих на контрольному етапі даних засвідчив, що для 2% учнів експериментальних груп і 3% контингенту контрольних груп ПТНЗ характерна виключно зовнішня негативна мотивація.

На противагу вищезазначеній групі учнів ПТНЗ, для 20% молодих людей із експериментальних груп і 28% учнів контрольних груп притаманна зовнішня позитивна мотивація, тобто прагнення отримати винагороду (матеріальну та нематеріальну) за власну сумлінну працю, при цьому, сильні внутрішні мотиви скеровують ці потреби в русло ефективної роботи. У 1% опитаних учнів із експериментальних груп і 2% представників контрольних груп спостерігається перевага зовнішньої негативної мотивації над внутрішньою й зовнішньою позитивною.

Аналіз даних, отриманих у результаті застосування методики визначення ціннісних орієнтацій учнівської молоді В. Нищети [5], засвідчив, що в загальному підсумку, в 57% представників експериментальних груп і 49% контрольних груп ціннісні орієнтації високорозвинені, на середньому рівні – в 41 % учнів експериментальних і 48% учнів контрольних груп, на низькому рівні ціннісні орієнтації розвинені в 2% (експериментальні групи) і 3% (контрольні групи) учнівської молоді.

Значна увага на контрольному етапі експерименту приділялась діагностиці рівня сформованості життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів за когнітивно-діяльним критерієм. З цією метою знову використовувались опитування, методи проблемних ситуацій. Отримані результати вказують, що за когнітивним показником, 34% представників експериментальних груп і 26% учнів контрольних груп мають високі бали, середнім рівнем характеризується сформованість когнітивного компоненту, відповідно, в 57% і 54% учнівської молоді, низький рівень у 9% учнів експериментальних груп і 20% молоді з контрольних учнівських груп. За діяльним показником вищезазначеного критерію, високий рівень у 38% і 26% респондентів, середній рівень характерний 56% учнів експериментальних і контрольних груп, низький, відповідно, – 6% і 18% учнів ПТНЗ.

За останнім критерієм для визначення на контрольному етапі експериментального дослідження рефлексії учнівської молоді застосовувалась методика А. Карпова [2; 3]. Результати опрацювання отриманих даних свідчать, що здатність до адекватної рефлексії на високому рівні розвинена в 31% учнів із експериментальних груп і 24% представників контрольних груп. Середній рівень самооцінки притаманний 52% (експериментальні групи) і 50% (контрольні групи) учням закладів профтехосвіти Харківщини. Низьким рівнем самоусвідомлення характеризується 17% представників експериментальних груп і 26% – контрольних груп.

У порівнянні загальних результатів діагностики рівня сформованості життєвої компетентності учнів, серед представників експериментальних груп показники вищі за творчим і достатнім рівнем, ніж в учнів контрольних груп (на 7% і 9,8% відповідно). Кількість учнів із середнім і початковим рівнем сформованості життєвої компетентності – навпаки, вища в учнів контрольних груп (на 15,7% і 1,1% відповідно).

Експериментальна робота дозволила здійснити порівняння рівнів сформованості життєвої компетентності в представників учнівської молоді

Харківщини, за розподілом їх відповідно до територіальної, гендерної приналежності, а також за віком. Так, за результатами констатувального експерименту, загальний рівень сформованості життєвої компетентності в учнів Харкова вищий за аналогічним показником учнівської молоді периферії. У хлопців показники сформованості життєвої компетентності вищі, ніж у дівчат, а представники учнівських груп з повною середньою освітою отримали вищі показники, ніж їхні молодші колеги. Результати експериментальної роботи подано в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльні результати формувального експерименту

Критерії сформованості життєвої компетентності учнів	Рівні сформованості	Приріст, %	
		ЕГ	КГ
Мотиваційний: 1) смисложиттєві орієнтації	Творчий	4,7	0,4
	Достатній	13,3	3,9
	Середній	-7,8	-3,5
	Початковий	-10,1	-0,3
2) мотиви професійної діяльності	Творчий	10,9	0,4
	Достатній	-3,1	4,8
	Середній	-0,2	0,7
	Початковий	-7,6	-5,9
Емоційно-ціннісний	Творчий	7,4	5
	Достатній	24	21,7
	Середній	-31,4	-28,3
	Початковий	-	1,6
Когнітивно-діяльнісний	Творчий	6,4	2,3
	Достатній	11	3,7
	Середній	-6,2	-0,9
	Початковий	-11,2	-5,1
Рефлексивний	Творчий	9,1	2,7
	Достатній	12	5,4
	Середній	-11,8	-2,2
	Початковий	-9,3	-5,9
Життєва компетентність учнів ПТНЗ	Творчий	7	-
	Достатній	10,9	1,1
	Середній	-16	-0,3
	Початковий	-1,9	-0,8

Висновки й перспективи подальших досліджень. На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що результати контрольного експерименту підтвердили висунуту нами гіпотезу про те, що розроблена технологія підвищує ефективність процесу формування життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів під час професійної підготовки.

Перспективними для подальшого наукового пошуку можуть бути питання підготовки інженерно-педагогічного складу до процесу формування життєвої компетентності в учнів навчальних закладів системи професійно-технічної освіти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захарова Т. И. Мотивация трудовой деятельности : Учебно-методический комплекс / Т. И. Захарова, С. В. Гаврилова. – М. : Изд. центр ЕАОИ. 2008. – 216 с.
2. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А. В. Карпов. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. – 424 с.
3. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45 – 57.
4. Леонтьев Д. А. Тест смысложизненных ориентации (СЖО) / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2000. – 18 с.
5. Ницета В. Метод проектів як засіб формування життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання українознавчих предметів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Володимир Анатолійович Ницета. – Кривий Ріг, 2009. – 219 с.
6. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб., 1999. – 416 с.